

Zvonko Šundov

Druga svježa voda u marksizmu

Prolegomena za svako buduće povijesno mišljenje

**Arkzin – Naklada Jesenski i Turk,
Zagreb 2019.**

Druga svježa voda u marksizmu: prolegomena za svako buduće povijesno mišljenje posljednja je knjiga Zvonka Šundova koja već izborom naslova i teme, a to je filozofska misao Györgyja Lukácsa, otvara nekoliko pitanja i na njih želi dati odgovore. Prije svega, to je pitanje »svježine«, odnosno pitanje o tome može li Lukácseva misao, onako kako je u knjizi izložena, dati *suвременom marksizmu* (pojam koristim u generičkom značenju) danas prijeko potrebni dah svježine. Drugo pitanje odnosi se na podnaslov, a koji ujedno naznačuje glavnu intenciju knjige – biti kritičkim uvodom budućem povijesnom mišljenju. Pitanje koje će se ovdje samo naznačiti i ostaviti otvorenim za polemiku jest pitanje o potrebi za takvim uvodom danas, kada su već prije pedesetak godina proglašeni krajevi povijesti, utopije i ideologije. Ta predviđanja pokazala su se donekle pogrešnim, ali ih svakako treba uzeti u razviđanje. Posljednje pitanje koje se iz naslova nameće tiče se rednog broja, odnosno zašto bi baš Lukács bio ta »druga svježa voda« kada je možda najjasniji otklon od dogmatskog marksizma i najviše svježine u Marxovu misao unijela prva generacija Frankfurtske škole? Izvjesno je da Šundov (s pravom) smatra da ova knjiga može doprinijeti kritičkom i konstruktivnom proučavanju marksizma, s obzirom na to da ona predstavlja dopunjeno i doradeno izdanje knjige *Povijest i metafizika: prilog kritici Lukácsa*, objavljene 1997. godine u vlastitom Šundovljevu izdanju.

Središnja je preokupacija knjige Lukácssev *magnum opus* – *Povijest i klasna svijest* – za koji je nedugo nakon objavljivanja Ernst Bloch rekao da predstavlja »prvu svježju vodu u marksizmu« (str. 17). Upravo time Šundov i objašnjava odabir naslova, smatrajući kako je Lukács svojim djelom prekinuo tradiciju ortodoksnog marksizma koji je omogućio uspon dogmatizma i anticipirajući podvrgnuo kritici svaki budući dogmatizam. Ključno mjesto u Lukácssevoj *Povijesti i klasnoj svijesti* zauzima fenomen *postvarenja* kojim opisuje povijesni oblik predmetnosti u kojem odnosi među ljudima poprimaju karakter robe, kao odnosi među stvarima. Upravo je to ono što Šundov drži da u suvremenom svijetu čini Lukácsse-

vu misao aktualnijom nego ikada. Možda je malo pretenciozno staviti *Povijest i klasnu svijest* uz bok *Bitku u vremenu* (str. 17) – djelu kojim je Heidegger napravio temeljni pomak u filozofiji dvadesetog stoljeća, a o čijem se značenju i utjecaju naširoko polemizira i danas.² Malo je primjerenija, a donekle i točnija, ona usporedba koja je naziva »biblijom onoga što je nazvano 'zapadnim' komunizmom« (str. 17), koji je odbacio vjerovanje u liberalizam kao put prema harmoniji. Stoga Šundov kroz devet poglavlja nastoji to podrobnije elaborirati, pri tome ne zaobilazeći i kritički se osvrćući na problematična i sporna mjesta kakvih u *Povijesti i klasnoj svijesti* nije nedostajalo (posebno ona koja se mogu smatrati kompatibilnim sa staljinizmom). Pred čitateljem je uravnotežena studija u kojoj su pročišćena sporna mjesta iz Lukácsseva djela, čime se otkriva njezina temeljna vrijednost i važnost.

U uvodnom dijelu, o čemu je već ponešto rečeno, Šundov daje prikaz i ocjene *Povijesti i klasne svijesti* od strane vodećih inozemnih i domaćih stručnjaka (od kojih posebno ističe Milana Kangrgu, kojemu je knjiga i posvećena). Nagnan pozitivnim (pr)ocjenama, Šundov iz suvremenog rakursa iznova proučava *povijesno mišljenje* kao odlučujuće u Lukácssevu djelu (str. 20). Bitan doprinos *Povijesti i klasne svijesti* ogleda se i u naporima oko povratka na izvornu Marxovu misao koja je doživjela mnogostruka izobličenja:

»Lukács [...] gradi svoju koncepciju koja je izražena [...] u svjesnoj opreci prema marksizmu II. Internacionalne [...], koji ne samo da nisu razvili nego uopće nisu ni razumjeli Marxovu dijalektičku metodu.« (Str. 25.)

Stoga je sasvim očekivano da se u narednom poglavlju »Dijalektika i povijest« Šundov bavi ortodoksnim marksizmom, odnosno posvećuje odlučnoj razlici Lukácsa spram ortodoksnih marksista. Ta ključna razlika, koja ujedno čini i razdjelnicu ortodoksije i neortodoksije, a koju su naglašavali i Frankfurtovc, odnosi se na shvaćanje dijalektičke metode i historijskog materijalizma. Ortodoksija se, dakle, ne ogleda u ovakvom ili onakvom tumačenju Marxa, nego u uvjerenju da je dijalektički marksizam jedina prava metoda istraživanja koju valja razvijati samo u smislu i smjeru njenog utemeljitelja. Time Lukács otklanja čitanje bilo kojeg Marxova djela kao svetog pisma. Odnosno, Lukács opovrgava marksističku skolastiku tvrdeći kako marksizam nije skup apsolutnih istina, već – i to je jedno sasvim novo određenje marksizma – *naputak o metodi* (str. 29–30). Šundov ovdje ističe kako je za razumijevanje biti dijalektičke metode važno razumjeti Lukácssevo shvaćanje historijskog materijalizma. Ključni vid historijskog materijalizma nije samo u priznavanju i prihvaćanju ekonomskih zakonitosti

nego i u uvidu u njihovu nedostatnost za povijesno događanje. Time se Lukács razišao s marksističkom tradicijom (str. 38–39).

Pojmom *totaliteta* bavi se istoimeno poglavlje. Ovdje Šundov skreće pozornost, što je možda manje znano, kako se taj pojam, na kojem Lukács gradi alternativnu koncepciju znanosti, ne pojavljuje prvi put u *Povijesti i klasnoj svijesti*. Nalazimo ga već u Lukácsevim ranim radovima iz tzv. hajdelberškog razdoblja, u što spada njegovo djelo *Teorija romana*. Šundov ukazuje na to kako je Lukács među rijetkima koji su pokazali kako se Marxova kritika Hegela nadovezuje na liniju Hegelove kritike Kanta i Fichtea. To ne govori o identitetu Marxove i Hegelove pozicije jer, premda je Hegel otkrio značenje konkretnog totaliteta, on nije mogao identificirati stvarne pokretačke snage. Stoga su u pravu interpreti koji u pojmu *totaliteta* onako kako je izložen u *Povijesti i klasnoj svijesti* vide »povratak onim elementima Marxove misli koji su izvedeni iz Hegelovog filozofskog sistema« (str. 34–35).

»Etika proletarijata« bavi se praksom proletarijata. Lukács ne koristi etiku u klasičnom značenju te riječi, već unutar njegovih spisa zapravo je riječ o *praxisu*, koji je konstitutivan moment u procesu proleterske klasne borbe. Argumentacija dalje ide u već poznatom smjeru, a u konačnici, svesti se može na to da je klasna svijest etika proletarijata. To bi otprilike bio sukob Lukácseva shvaćanja klasne svijesti te odnosa teorije i prakse, čije se jedinstvo ukršta u proleterskoj etici kao bitnom činjenju. Zanimljiva pitanja koja se otvaraju kod Lukácseva tematiziranja etike jesu o tome je li posrijedi obrtanje estetičkog u političko ili se radi o religioznom vjerovanju. Međutim, za Šundova dvojbe nema jer se ustvari radi o

»... metodičkoj izvjesnosti da povijesni proces ide svojim putem [...] svijest koja raspolaže znanjem o povijesnom poslanju svoje klase [...] ukida djelovanjem rascjep bitka i tebanja. U tom je smislu klasna svijest proletarijata ujedno i njegova etika [...].« (Str. 83.)

U petom poglavlju obrađuje se fenomen postvarenja za kojeg smo rekli da zauzima središnje mjesto u Lukácsu djelu i na osnovu kojega Šundov vidi aktualnost Lukácsa danas. Šundov s pravom ističe da je to jedan od ključnih pojmova u Marxovu mišljenju i njegovoj

kritici političke ekonomije, čime on razara fetišistički privid nacionalne ekonomije (str. 85). Šundov napominje da je pojam postvarenja poprilično zanemaren od strane Engelsa, Kautskoga, Plehanova i Lenjina, a da ga je u horizont marksizma vratio tek Lukács odlučno doprinijevši tome da se može konstatirati kako su postvarenje, otuđenje i fetišizam problemi suvremenog doba (str. 87–88). Marxov pojam postvarenja Lukács ne uzima kao polazišnu točku, nego se u nizu izvođenja konkretnih pojavnih oblika postvarenja referira i vraća na Marxa (što se uočava u Lukácsu tematiziranju postvarenja vremena).

»Postvarena svijest« smisleno se nastavlja na prethodno poglavlje, u njemu su prikazani neki aspekti Lukácsve koncepcije postvarenja na kojoj zasniva kritičku analizu. Ovdje se produbljujući odlazi korak dalje, kako bi se razmotrili i prikazali karakteristični momenti Lukácsve analize, a s ciljem stjecanja dubljeg uvida u konsekvence koje ima Lukácsvo povijesno mišljenje.

Premda je najveći opseg stranica Šundov posvetio *subjektu povijesti*, ovdje nije potrebno toliko detaljno obrazlagati ovo dobro znano pitanje. Treba se zadržati samo na čudnovatom Lukácsu komentaru:

»... svijest koja je postala praktičnom sviješću proletarijata, tvori nužan, neophodan, konstitutivan njegov dio [...] premda je privredni razvitak [...] stvorio položaj proletarijata, koji ovom pruža mogućnost društvene preobrazbe [...].« (Str. 154.)

Ako je preobrazba društva nužnost dana proleterskoj klasi, Šundov se onda s pravom pita:

»Da li subjekt povijesti, koji djeluje po nužnosti [...] doista jest subjekt ili je on tek medij [...].« (Str. 155.)

Dosezima Lukácsve *Povijesti i klasne svijesti* Šundov se bavi u (pret)posljednjem poglavlju. Ovdje Šundov obrazlaže kapitulaciju Lukácsa razuma pred staljinizmom, tj. treba li *Povijest i klasnu svijest* čitati pod vidikom »stalinističke« knjige *Razaranje uma?* Ili, kako tumačiti Lukácsvo svođenje subjekta povijesti na partiju? Također, jedan od prigovora Lukácsu je i taj da nije pojmiio ograničenost dijalektičkog kretanja koju je Kangra jasno formulirao. Šundov ne izbjegava ove prigovore, nego se s njima erudicijski razračunava

1

U tom pogledu neodrecivo je Lukácsvo tada veliko otkriće. Naime, u svojim analizama Marxove teorije on je došao do određenih uvida koji su objelodanjeni tek otkrićem *Filozofsko-ekonomskih rukopisa*.

2

Premda podrobna i sustavna analiza *Bitka i vremena* otkriva itekako utjecaj Lukácsa i njegove

povijesti i klasne svijesti posebno u onom djelu u kojem Heidegger govori o propadnutosti tu-bitka, a što zapravo nije ništa drugo doli postvarenje.

istovremeno ograđujući se od onih Lukácsevih stavova koji su se povijesno pokazali pogrešnima i promašenima.

Naposljetku, valja odgovoriti na pitanje o »svježini«, tj. o aktualnosti Lukácsa danas. Sve dotle, dokle se moderna ljevica vraća dogmatskom i biblijskom čitanju Marxa, dokle je njezin žargon anakronistički – do tada Lukácssevo djelo napisano prije 97 godina svakako dolazi otrežnjavajuće i osvježavajuće. Šundovljeva knjiga koja donosi sustavan kritički prikaz Lukácsseve filozofije svakako je neopodno štivo koje otvara nova-stara pitanja.

Maroje Višić

Nikola Tadić

Osjećaj ljepote život razuma

Ivanu Kožariću, kiparu, anti-kiparu

N. Tadić, Sisak 2018.

Pred nama je nova knjiga filozofa i pjesnika, mislioca i literata te putopisca i kroničara Nikole Tadića. Rečena određenja Tadićeva misaonog rada i životnih pogleda dala bi se dopuniti mnogim daljnjim određenjima, no i ona ne bi u potpunosti iscrpila ili barem opisala određenja ukupnog Tadićeva rada. Knjiga *Osjećaj ljepote život razuma* još je jedno poetsko-filozofsko ostvarenje autora koji u hrvatskoj filozofskoj javnosti, pa tako i čitateljima znanstvenog časopisa *Filozofska istraživanja*, nije nepoznat. Upravo suprotno, Tadić je agilni autor i akter koji u različitim aktivnostima Hrvatskog filozofskog društva, posebno raznim skupovima i tribinama, djeluje godinama. Iako je autorski skloniji poetskoj, ili bolje *poemskoj*, formi, u njegovom opusu nalazimo na brojne i raznorodne tekstove. Ipak, uistinu zapaženi trag ostavio je u poeziji, kako u onoj razasutoj po raznim časopisima i drugim publikacijama, tako i onoj uobličenoj u zbirke poezije, a do ove se knjige sabrao uistinu imponozantan broj zbirki, njih sedamnaest.

Inače, Nikola Tadić, po temeljnoj vokaciji pjesnik i nastavnik, a po akademskom obrazovanju filozof i komparatist književnosti, rođen je u Hrvatskoj Kostajnici 1943., diplomirao je

i magistrirao na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, a radni je vijek proveo kao profesor u sisačkoj gimnaziji te kao akademski predavač na Metalurškom fakultetu u Sisku i Pedagoškoj akademiji u Petrinji, ustanovi koja danas nosi naziv Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek u Petrinji. U obje funkcije, bilo kao srednjoškolski nastavnik, bilo kao akademski predavač, Tadić je ostavio značajan trag u okružju u kojem je djelovao, a posebno je kao akademski nastavnik filozofije plijenio pažnju svojom elokvencijom i erudicijom, ukazujući na činjenicu, tako životno zahtjevnu i istovremeno filozofijsku tako prezentnu, da filozof mora biti znalac mnogih stvari, ali istovremeno, da u kazivanju mora biti jednostavan i blag, bivajući uvijek svjestan razmjera svog neznanja. Naraštaji studenata i studentica, kao i kolega i kolegica, barem kada je riječ o Tadićevu akademskom predavačkom radu, mogu upravo to potvrditi. Uza temeljni nastavnički rad, a usporedno s onim literarnim, Tadić se angažirano bavio i aktivizmom, i to u širokom spektru značenja te aktivnosti: od rada oko *angažirane zavičajnosti*, preko lokanih društvenih inicijativa, do političkog djelovanja. Tadić je, u filozofskom pogledu, sljednik misaonih zamaha *praksisovske* škole mišljenja, one filozofije koja je okrenuta na djelo, na promjenu svijeta i na oživljavanje filozofijske misli. U svjetonazorskom pogledu Tadić je naglašeno socijalnih uvjerenja, kozmopolitskih i planetarnih, ali s istančanim, rekli bismo, poetskim osjećajem za ono *ovdje-trajno-prisutno*, za trenutak i mjesto konkretnog životnog iskustva. Sva ova određenja nalaze mjesta u Tadićevu opusu kao literarni motivi, kao snažne pjesničke slike i kao sjetan osjećaj prolaznosti života i nemoći pojedinca, no istovremeno i kao snaga angažmana mislećeg, pa i poetsko mislećeg, individuuma.

Knjigu koja je pred nama možemo pojmiti kao nastavak Tadićevih pjesničkih ostvarenja unatrag nekoliko godina – zaustavimo se na sljedećem: Tadić je 2014. objavio zbirku *Zagrebačka filozofska škola. Poetsko-filozofske zagonetke* (Plejada – Hrvatsko društvo pisaca, Zagreb 2014.), nakon toga uslijedile su zbirke *Pećina sjećanja. O kako su bili veliki snjegovi na bregovima mog djetinjstva / Platonova Akademija Petrinja* (Plejada, Zagreb 2015.), *Diomedov rt* (Plejada, Zagreb, 2016.), *Justinijanov zlatnik* (Plejada, Zagreb, 2016.) i *Ljeto* (Plejada, Zagreb 2017.), knjiga *Osjećaj ljepote život razuma* izišla je 2018., u Sisku, u vlastitoj nakladi autora i nosi podnaslov *Ivanu Kožariću, kiparu, anti-kiparu*. Treba spomenuti i ovo: knjiga je, kao i ranije Tadićeve knjige, opremljena izvrsnim grafičkim i dizajnerskim rješenjima koja potpisuje Marko Tadić, a koja uistinu kvalitetno vizualiziraju Tadićev poet-